BRANDUOLINĖ ENERGIJA

Šioje faktų suvestinėje paaiškinama ES branduolinės energetikos politika, įskaitant jos teisinį pagrindą, tikslus ir reglamentavimo sistemą pagal Euratomo sutartį ir antrinės ES teisės aktus. Faktų suvestinėje paaiškinama, kaip ES siekia užtikrinti aukštus branduolinės saugos, radiacinės saugos, radioaktyviųjų atliekų tvarkymo ir saugaus branduolinių medžiagų naudojimo standartus, kartu remdama mokslinius tyrimus ir inovacijas branduoliniame sektoriuje. Joje taip pat pabrėžiamas Europos Parlamento vaidmuo formuojant ES branduolinės energetikos politiką.

TEISINIS PAGRINDAS

Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis (Euratomo sutartis) yra ES civilinio branduolinio sektoriaus teisinis pagrindas. Pagal Sutarties 2 straipsnį ES pavesta skatinti mokslinius tyrimus, nustatyti vienodus saugos standartus, palengvinti sąlygas investicijoms, užtikrinti reguliarų ir teisingą rūdos ir branduolinio kuro tiekimą, taikyti apsaugos priemones, kad būtų užkirstas kelias netinkamam branduolinių medžiagų naudojimui, tvarkyti skiliąsias medžiagas, kurti bendrąją branduolinio sektoriaus rinką ir plėtoti santykius su ES nepriklausančiomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis.

Pagrindinės šioje faktų suvestinėje aptariamos nuostatos apima:

— 4–11 straipsnius dėl mokslinių tyrimų skatinimo;

— 30–39 straipsnius dėl sveikatos ir saugos;

— 40–52 straipsnius dėl investicijų, bendrųjų įmonių ir tiekimo;

— 77–85 straipsnius dėl saugumo kontrolės;

— 92–99 straipsnius dėl bendrosios branduolinės rinkos;

— 101–106 straipsnius dėl išorės santykių.

Kartu branduolinė energija yra ES energetikos politikos dalis pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 194 straipsnį, kuriame teigiama, kad valstybės narės gali nuspręsti, ar įtraukti branduolinę energiją į savo energijos rūšių derinį.

TIKSLAI

ES branduolinės energetikos politika siekiama keturių tikslų:

— užtikrinti aukštus branduolinės ir radiacinės saugos standartus;

— užtikrinti saugų panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymą, kartu numatant veiksmingas branduolinių medžiagų ir įrenginių saugos priemones;

— sukurti mokslinių tyrimų, investicijų ir tiekimo sistemą valstybėms narėms, nusprendusioms naudoti branduolinę energiją;

— plėtoti santykius su ES nepriklausančiomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis, remiant taikų branduolinės energijos naudojimą, branduolinę saugą ir saugų energijos tiekimą.

KAIP VEIKIA ES BRANDUOLINĖS ENERGIJOS SISTEMA?

A. Branduolinė sauga ir radiacinė sauga

ES branduolinės energijos sistema siekiama užtikrinti aukštą branduolinės ir radiacinės saugos lygį, kad būtų apsaugoti žmonės ir aplinka. Pagal šią sistemą valstybės narės turi išlaikyti nacionalines saugos reikalavimų, licencijavimo, priežiūros ir vykdymo užtikrinimo sistemas. Po 2011 m. Fukušimos avarijos ES sugriežtino savo branduolinės saugos standartus, sustiprindama nacionalinių reguliavimo institucijų nepriklausomumą, didindama skaidrumą ir visuomenės dalyvavimą, reikalaudama ne rečiau kaip kas 10 metų atlikti periodines saugos peržiūras ir nacionalinius įsivertinimus ir įvesdama kas šešerius metus atliekamas peržiūras.

Pagal Euratomo sutartį ES branduolinės ir radiacinės saugos politika įgyvendinama šiais teisės aktais:

— direktyva, kuria nustatomi pagrindiniai saugos standartai siekiant užtikrinti apsaugą nuo jonizuojančiosios spinduliuotės apšvitos keliamų pavojų, (Direktyva 2013/59/Euratomas);

— direktyva, kuria nustatomi plačiosios visuomenės sveikatos apsaugos reikalavimai, susiję su žmonėms vartoti skirtame vandenyje esančiomis radioaktyviosiomis medžiagomis, (Direktyva 2013/51/Euratomas);

— reglamentu, kuriuo nustatomi didžiausi leidžiami maisto produktų ir pašarų radioaktyviojo užterštumo po branduolinės ar radiologinės avarijos lygiai, (Reglamentas (Euratomas) 2016/52).

Euratomo sutartyje taip pat reikalaujama, kad valstybės narės išlaikytų įrenginius, skirtus oro, vandens ir dirvos radioaktyvumui nuolat stebėti. Prieš leisdamos įgyvendinti radioaktyviųjų atliekų laidojimo planą, valstybės narės privalo informuoti Komisiją apie bet kokį galimą radiologinį poveikį kaimyninėms šalims. Tada Komisija įvertina jų planus ir pateikia nuomonę.

B. Atliekos, vežimas, eksploatavimo nutraukimas ir su branduolinėmis medžiagomis susijusios apsaugos priemonės

Radioaktyviųjų atliekų direktyva (Direktyva 2011/70/Euratomas) nustatoma panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyviųjų atliekų atsakingo ir saugaus tvarkymo ES sistema. Pagal šią direktyvą valstybės narės turi parengti išsamią nacionalinę politiką ir programas, apimančias visų rūšių panaudotą branduolinį kurą ir radioaktyviąsias atliekas ir visus tvarkymo etapus – nuo susidarymo iki dėjimo į atliekynus.

Siekiant užtikrinti atskaitomybę, valstybės narės kas trejus metus turi pateikti nacionalines direktyvos įgyvendinimo ataskaitas. Remdamasi šiomis ataskaitomis, Komisija parengia įgyvendinimo ataskaitą bei radioaktyviųjų atliekų ir panaudoto branduolinio kuro ES aprašą, įskaitant būsimo kiekio apskaičiavimą.

Vežimo direktyva (Direktyva 2006/117/Euratomas) nustatomos tarpvalstybinio radioaktyviųjų atliekų ir panaudoto branduolinio kuro vežimo stebėsenos ir kontrolės taisyklės, siekiant užtikrinti tinkamą visuomenės apsaugą.

Už branduolinės energetikos objektų eksploatavimo nutraukimą visų pirma atsakingos valstybės narės. Toliau nurodytais reglamentais nustatytos specialios finansinės programos, kuriomis remiamas branduolinės energetikos objektų eksploatavimo nutraukimas ir atominių elektrinių radioaktyviųjų atliekų tvarkymas Bulgarijoje (Kozlodujuje), Slovakijoje (Bohunicėje) ir Lietuvoje (Ignalinoje):

— reglamentas, kuriuo nustatoma specialioji branduolinės energetikos objektų eksploatavimo nutraukimo ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo finansinė programa, (Reglamentas (Euratomas) 2021/100) (Bulgarija ir Slovakija);

— reglamentas, kuriuo nustatoma Lietuvos Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimo nutraukimo pagalbos programa, (Reglamentas (ES) 2021/101) (Lietuva).

Tarybos reglamentu (Euratomas) 2021/100 nustatyta finansinė programa taip pat apima Komisijos Jungtinio tyrimų centro branduolinės energetikos objektus.

Pagal Euratomo garantijų reglamentą (Reglamentas (Euratomas) 2025/974) Komisija taiko garantijas per visą civilinio branduolinio kuro ciklą, siekdama užtikrinti, kad branduolinės medžiagos būtų naudojamos tik deklaruotiems tikslams ir laikantis tarptautinių įsipareigojimų.

C. Moksliniai tyrimai, investicijos ir tiekimas

Euratomo sutartyje reikalaujama, kad ES skatintų mokslinius tyrimus branduolinės energijos srityje.

Praktiškai branduoliniai tyrimai ES finansuojami pagal Euratomo mokslinių tyrimų ir mokymo programą, kuri yra pagrindinė ES priemonė svarbiausiems saugos moksliniams tyrimams, inovacijoms ir mokymui branduolinių technologijų srityje skatinti.

Euratomo programa papildo mokslinių tyrimų programą „Europos horizontas“, tačiau išlieka nuo jos atskirta, iš dalies dėl skirtingų galutinių terminų.

2021–2025 m. Euratomo programai skirtas 1,38 mlrd. EUR biudžetas, kurį sudarė 583 mln. EUR branduolių sintezės moksliniams tyrimams ir plėtrai, 266 mln. EUR branduolių dalijimuisi, saugai ir radiacinei saugai ir 532 mln. EUR tiesioginiams Komisijos Jungtinio tyrimų centro veiksmams.

2026 m. kovo 19 d. priimtai 2026–2027 m. Euratomo darbo programai, kuria pratęsiama 2021–2025 m. Euratomo programa, skirtas 330 mln. EUR biudžetas, iš kurių 222 mln. EUR skirta branduolių sintezės moksliniams tyrimams, o 108 mln. EUR – branduolių dalijimuisi, saugai ir radiacinei saugai.

Euratomo sutartyje taip pat reikalaujama, kad ES sudarytų palankesnes sąlygas investicijoms į branduolinės srities mokymą ir mokslinius tyrimus. Pagal Sutarties 40 straipsnį Komisija skelbia branduolinės parodomosios programos ataskaitą apie investicijų poreikius šiame sektoriuje. Aštuntojoje branduolinėje informacinėje

programoje apskaičiuota, kad iki 2050 m. reikės maždaug 241 mlrd. EUR investicijų esamų reaktorių eksploatavimo pratęsimui ir naujų didelių reaktorių statybai.

Euratomo sutartyje taip pat reikalaujama, kad ES užtikrintų reguliarų ir sąžiningą rūdos ir branduolinio kuro tiekimą, grindžiamą lygių galimybių naudotis tiekimo šaltiniais principu. Šioje sistemoje pagrindinis vaidmuo tenka Europos atominės energijos bendrijos tiekimo agentūrai, kuri užtikrina, kad Bendrijos vartotojams būtų reguliariai ir sąžiningai tiekiamos branduolinės medžiagos.

2026 m. kovo mėn. Komisija priėmė ES mažųjų modulinių reaktorių ir pažangiųjų modulinių reaktorių kūrimo ir diegimo strategiją. Strategijoje nustatyti devyni veiksmai, kuriais siekiama užtikrinti, kad pirmieji mažųjų modulinių reaktorių (MMR) projektai Europoje pradėtų veikti iki šio amžiaus 4-ojo dešimtmečio pradžios, o MMR pajėgumai iki 2050 m. turėtų pasiekti 17–53 GW.

D. Bendradarbiavimas su kitomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis

Euratomo sutartyje išorės santykiams skirtas visas skyrius. Pagal 101 straipsnį Europos atominės energijos bendrija gali sudaryti susitarimus ar sutartis su ES nepriklausančiomis šalimis, tarptautinėmis organizacijomis ar ES nepriklausančių šalių nacionaliniais subjektais. 102 ir 103 straipsniuose numatytas veiksmų koordinavimas su valstybėmis narėmis, kai nacionaliniai susitarimai yra susiję su klausimais, kuriems taikoma Sutartis.

ES skatina branduolinę saugą ir taikų branduolinės energijos naudojimą, dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu bendradarbiaudama su ES nepriklausančiomis šalimis ir glaudžiai bendradarbiaudama su tarptautinėmis organizacijomis, pavyzdžiui, Tarptautine atominės energijos agentūra ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Branduolinės energijos agentūra.

ES branduolinės saugos išorės aspektas stiprinamas Europos tarptautinio bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemone, nustatyta reglamentu dėl Europos tarptautinio bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonės (Reglamentas (Euratomas) 2021/948). Dabartinė priemonė taikoma 2021–2027 m. laikotarpiu, jos biudžetas – 300 mln. EUR ir ja remiama branduolinė sauga, radiacinė sauga ir garantijos ES nepriklausančiose šalyse.

Euratomo ir Jungtinės Karalystės susitarimu dėl bendradarbiavimo saugaus ir taikaus branduolinės energijos naudojimo srityje sudaromos sąlygos ES ir Jungtinei Karalystei bendradarbiauti branduolinių medžiagų, technologijų ir įrangos tiekimo ir perdavimo, branduolinio kuro ciklo, saugaus panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo, branduolinės ir radiacinės saugos srityse ir keistis informacija kilus pavojui.

EUROPOS PARLAMENTO VAIDMUO

Pagal Euratomo sutartį Parlamentas atlieka tik konsultacinį vaidmenį ir neveikia kaip viena iš teisėkūros institucijų (speciali teisėkūros procedūra).

Nepaisant to, jis nuolat ragina kurti tvirtesnę ES branduolinės saugos, radiacinės saugos, atliekų tvarkymo ir aplinkos apsaugos priemonių sistemą. Jis ne kartą bandė peržengti savo institucinio vaidmens ribas. Pavyzdžiui, savo 2013 m. rezoliucijoje dėl pasiūlymo dėl Tarybos direktyvos, kuria nustatomi pagrindiniai saugos standartai siekiant užtikrinti apsaugą nuo jonizuojančiosios spinduliuotės apšvitos keliamų pavojų,

Parlamentas siekė perkelti teisinį pagrindą iš Euratomo sutarties į Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 192 straipsnio 1 dalį, pagal kurią šiam pasiūlymui būtų taikoma įprasta teisėkūros procedūra, suteikiant Parlamentui visapusiškus bendrus teisėkūros įgaliojimus kartu su Taryba.

Po Fukušimos katastrofos Parlamentas ragino atlikti griežtesnį testavimą nepalankiausiomis sąlygomis, nustatyti platesnius saugos kriterijus ir visapusiškai įgyvendinti susijusias atnaujinimo priemones.

Pastaruoju metu jis daugiausia dėmesio skyrė platesniam strateginiam branduolinės energijos vaidmeniui, įskaitant ES priklausomybę nuo Rusijos branduolinės energijos tiekimo, jos traktavimą pagal ES taksonomijos deleguotąjį aktą ir MMR plėtojimą.

Pagrindinės pastarojo meto Parlamento iniciatyvos:

— 2026 m. vasario mėn. rezoliucija dėl ketverius metus trunkančio Rusijos agresijos karo prieš Ukrainą ir Europos indėlio siekiant teisingos taikos ir ilgalaikio saugumo Ukrainoje, kurioje Parlamentas primygtinai ragino Komisiją paspartinti laipsnišką Rusijos energijos šaltinių, įskaitant uraną, sodrintąjį uraną ir branduolinį kurą bei paslaugas, nutraukimą;

— 2025 m. liepos mėn. rezoliucija dėl energijos tiekimo saugumo ES, kurioje Parlamentas pabrėžė, kad branduolinės energetikos plėtra turi išlikti nacionaline prerogatyva pagal ES teisę, išreiškė susirūpinimą dėl to, kad Rusijos branduolinis kuras tebėra ES rinkoje, ir paragino užtikrinti didesnį branduolinio kuro tiekimo savarankiškumą ir saugumą;

— 2025 m. birželio mėn. rezoliucija dėl švarios pramonės kurso, kurioje Parlamentas pripažino, kad atsinaujinančiųjų išteklių energija kartu su branduoline energija toms valstybėms narėms, kurios nusprendžia ją naudoti, yra labai svarbi švariam ir saugiam energijos rūšių deriniui pasiekti, ir paragino Komisiją stiprinti bendradarbiavimą saugaus MMR kūrimo ir gamybos Europoje klausimais ir daryti pažangą branduolių sintezės mokslinių tyrimų srityje.

Šią faktų suvestinę parengė Europos Parlamento Transformacijos, naujovių ir sveikatos teminis skyrius. Daugiau informacijos rasite Pramonės, mokslinių tyrimų ir energetikos komiteto interneto svetainėje.

Matias Kambic / Matteo Ciucci
04/2026